

УДК 94: 329. 15] (477. 82) «1989»

ПОДІЇ У ЛЬВОВІ 1 ЖОВТНЯ 1989 р. ТА ЇХНІ НАСЛІДКИ

Чура О. В. (Львів)

Наукова розвідка простежує реакцію львівського комуністичного партійного апарату щодо розгортання національно-демократичного руху у Львові на тлі застосування ним силових методів впливу, що були задіяні 1 жовтня 1989 р. у Львові.

Ключові слова: КПРС-КПУ, компартапарат, силові методи, національно-демократичний рух, протидія.

Усвідомивши небезпеку, викликану системною соціально-економічною кризою, для комуністичної влади, партійна верхівка СРСР на початку другої половини 80-х рр. XX ст. розгорнула політику перебудови. Вона ініціювала не тільки загальну демократизацію радянського суспільства, але й відродила процес відновлення національного самоусвідомлення народів країни. Особливо яскраво та стрімко він розгортався у Львові – негласній столиці Західної України, де державницькі переконання серед патріотично налаштованої громадськості були стійкими здавна. Тим більше, що реалізація політики гласності винесла на поверхню чисельну кількість кримінальних компартійних злочинів минулих десятиліть, що надавало КПРС-КПУ злочинного статусу і, за логікою речей, знецінювало засади компартійної доктрини. Тому наростання антагонізму між комуністичною владою та національно скерованою львівською громадою було лише справою часу. Скажімо, за даними Львівського обкому КПУ на початку 1989 р. в області діяло 2102 самодіяльних об'єднання, з яких 698 суспільно-політичних, 540 художніх, 315

фізкультурно-оздоровчих, 180 природознавчих, 170 колекційних, 93 історико-краєзнавчі, 15 спортивно-технічних, 5 екологічних [1, арк. 121-123]. Звісно, не всі вони були осередками зародження антикомунізму, однак більшість їх уже не підпорядковувалася правлячій партії, демонструючи опозиційні настрої та плюралізм думок і викликаючи роздратування компартійної верхівки та вірних їй силових структур. Відтак, протидія Львівського міському КПРС-КПУ, скерована в бік неформальних організацій, що поставали на тлі перебудовної демократизації, не змушувала себе довго чекати.

Наукові роботи, присвячені аналізу наростання політичного протистояння між компартапаратом та національно-демократичними силами Львова перебудовного періоду, відсутні. Тому метою даного дослідження є спроба простежити зародження суперечностей, окреслити шляхи розгортання конфронтації між комуністичним керівництвом і тими політичними силами краю, які виборювали відновлення державної самостійності України. Джерельною базою наукової статті слугують

таємні компартійні документи та шпальти періодичних видань тієї пори.

Як свідчила секретна компартійна документація, перші помітні спроби партапарату застосовувати силові методи для зупинення процесів розгортання антикомуністичних настроїв у Львові припадають на 1989 р. В інструкції ЦК КПУ «Про самодіяльні формування» від 21 січня йшлося про намагання партапарату Львова взяти під особливий контроль трудові колективи, де діяли «антисупільні об'єднання» й мали місце націоналістичні прояви [2, арк. 10-11]. У відповідь на посилення національно-демократичного руху «Правда України» опублікувала матеріали січневого пленуму ЦК КПУ, де лунала компартійна вимога давати відсіч «національному екстремізму» [3]. Слухняна обласна преса відреагувала публікацією низки гнівних статей – «Здоровий глузд» [4], «Мітинговий марафон» [5], «Більше розсудливості, менше емоцій» [6], в яких національні лідери оголошувалися «злочинцями». 3 лютого 1989 р. завідувач ідеологічним відділом Львівського обкому В. Григоренко заявив, що «на кораблі перебування спостерігається надмірне розхитування», яке потрібно негайно усунути [7, арк. 23]. 5 травня 1989 р. преса ознайомила громадян з указом президії Верховної ради СРСР «Про карну відповідальність за державні злочини», який дозволяв позбавляти волі учасників антикомуністичного руху на термін від 3 до 7 років [8, арк. 9]. Генеральний прокурор УРСР П. Осипенко 24 липня 1989 р. звертався до Президії Верховної ради з проханням встановити відповідальність за використання незареєстрованої символіки [9, арк. 54].

Спеціально скликана 24 серпня 1989 р. у Львівському міськкомі нарада секретарів партійних організацій була цілком присвячена національному питанню. Член Залізничного райкому В. Нечипуренко зазначав: «Ситуація у Львові виходить з-під контролю. Вчора була процесія, де прийняло участь близько 20 тисяч чоловік. Йшли і викрикували антирадянські лозунги. Потрібно негайно навести порядок!» [10, арк. 43].¹ У вересні того ж року міський партійний лідер О. Волков попереджав про необхідність значного підсилення політичної роботи у трудових колективах. За його словами, активне створення самодіяльних організацій свідчило про зневіру людей у можливості партійних та комсомольських організацій скерувати зусилля на вирішення наболілих проблем [11, арк. 7-8].

Винятковий резонанс мала каральна акція львівської міліції 1 жовтня 1989 р. Під час

відзначення Дня міста демонстрантами було зірвано 70 державних прапорів СРСР та УРСР. О 21 годині поруч із приміщенням УВС на вулиці Миру, № 1 відбулися масові зіткнення громадян із працівниками правоохоронних органів. Згодом сутички поширилися на прилеглі вулиці Коперника і Жовтневу. Тілесні ушкодження отримали 44 демонстранти і 34 співробітники силових структур [12, арк. 52]. Зі слів міського компартійного керівника, події розгорталися наступним чином: «На протязі святкових днів 29 вересня - 1 жовтня послідовно, цілеспрямовано особи, приналежні до організації «Пласт», керованої УГС, а також ШНУМ, очолюваний членом УГС І. Деркачем, шукали приводу для конфлікту, зухвало і настирно порушували нормальний хід святкових заходів, робили все можливе, щоб отруїти львів'янам свято. Колони, очолювані членами УГС І. Макаром, О. Вітовичем, І. Деркачем, прорвалися на Співоче поле, де влаштували шабаш, направлений проти 50-річчя возз'єднання. Схожу акцію вони намагались провести на стадіоні «Дружба». Перш за все, відповідальність за ці провокаційні дії, які привели до сутичок, лягає на екстремістів, котрі на протязі тривалого часу підбурювали людей до порушень громадського порядку. Очевидно, потрібно продумати такий комплекс заходів по роботі з міліцією та загоном особливого призначення, щоб вони чітко розуміли всю відповідальність не тільки перед керівництвом міліції, але і перед народом, перед людьми, яких вони покликані захищати. Вважаю, що саме такий підхід повинно бути покладено в основу роботи політорганів, партійних організацій УВС, загону міліції особливого призначення» [13, арк. 14]. Його думку продовжив заступник начальника управління КДБ по Львівській області, член міськкому партії І. Самойленко, заклавши припинити будь-яку співпрацю з представниками опозиції і вдатися до силових методів наведення порядку. «Ми не кажемо про осіб, які помиляються, – говорив він, – ці люди є нашими політичними ворогами. Вони мають свої погляди, які впроваджують в життя. Може, я чогось не розумію, але мені здається, що вести з ними діалог – це є неправильно. З політичними ворогами потрібно вести боротьбу так, як партія вела її в минулі роки» [14, арк. 28-29]. Прокурор міста, член міськкому партії С. Крикливець повністю виправдав дії правоохоронних органів, заявивши, що міліція повинна захищати громадський порядок, тим більше що інциденти відбулися біля міського управління внутрішніх справ, де розташовано ізолятор тимчасового утримання і зберігається зброя. «Ми неодноразово пояснювали, що органи прокуратури вважають застосування засобів активної оборони з боку міліції правомірними», – наголошував він

¹ Збережено текст оригіналу (О. Ч.).

[15, арк. 44-45]. Показовою з цього приводу була довідка міністра МВС УРСР І. Гладуна від 28 жовтня 1989 р. В ній говорилося: «На вулиці екстремісти почали зривати державні прапори та нападати на патрулі міліції і солдат внутрішніх військ, а частина натовпу блокувала будову УВС і почала бити вийшовших на охорону працівників міліції. Враховуючи агресивність натовпу, для припинення безчинств були використані сили загону особливого призначення. Відповідно до висновків депутатської комісії Верховної ради СРСР ці дії визнані правочинними» [16, арк. 187-188].

Однак каральні акції львівського партійної верхівки викликали зворотний ефект: вони посилили процеси розгортання національно-демократичного руху. Наприклад, у відповідь на компартійні безчинства голова львівського страйкому В. Фурманов 7 жовтня звернувся до Верховної ради СРСР із вимогою публічно засудити протиправні дії [17, арк. 20]. 9 жовтня працівники ВО «Електрообутприлад» засвідчили, що обурені репресіями й вимагають притягнення винних до кримінальної відповідальності [18, арк. 3]. На мітингу колективу Заводу фрезерних верстатів 10 жовтня лунали заклики до проведення незалежного розслідування [19, арк. 21-24]. 11 жовтня 764 підписи працівників ВО «Автоавантажувач» продемонстрували підтримку вимог щодо трансляції виступів потерпілих. 16 жовтня з ними солідаризувалися 143 викладачі Львівського лісотехнічного інституту

[20, арк. 37-54]. 17 жовтня співробітники «Укрзахідцивільпроєкту» оприлюднили вимогу покарати ініціаторів масових побоїв [21, арк. 92].

Як зазначав активний учасник тих подій Я. Ухач, міський страйком було утворено 4 жовтня 1989 р. у відповідь на каральні заходи партійного керівництва Львова. Підтримавши пропозицію В. Іськіва утворити загони самооборони, страйкарі сформували дружини, які здебільшого склалися з робітників ВО «Сільгоспмаш», заводу телеграфної апаратури, ВО «Кінескоп», заводу ім. Леніна, ЛАЗу, ВО «Автоавантажувач» та інших. Ініціативу широко підтримав Народний Рух України. Головою страйкового комітету було обрано представника ВО «Карпати» В. Фурманова. Страйком об'єднав страйкові комітети підприємств та організацій міста. Його керівники постійно ініціювали проведення страйків як на підприємствах, так і на загальноміському рівні. Найбільш активними рядовими членами страйкому були робітник ВО «Електрон» В. Шанайда, слюсар заводу комунального устаткування А. Юнко, токар ВО «Львівприлад» А. Бондик, слюсар ЛАЗу Б. Сидір, сортувальниця ВО «Іскра» Л. Жкар, шофер цього ж підприємства М. Торкус та багато інших. Згодом страйком було перейменовано на Львівський комітет захисту прав громадян, який зосередив свою діяльність на правовому захисті мешканців міста та області [22].

Таблиця 1

Кількість проведених протестних акцій, затриманих і покараних осіб у Львові за період з 2 липня 1988 р. до 30 серпня 1989 р.

№	Акції протесту, затримані та покарані особи	1988 р. (02.07. - 31.12.)	1989 р. (01.01. - 30.08.)	Разом
1	Кількість протестних акцій	20	70	90
2	Кількість затриманих (осіб):	118	131	259
а)	робітників	59	60	119
б)	інженерно-технічного персоналу	21	33	54
в)	студентів	11	21	32
г)	непрацюючих	27	19	46
р)	комуністів	1	3	4
д)	комсомольців	15	19	34
3	Кількість покараних (осіб):	63	80	134
а)	заарештованих	18	22	40
б)	оштрафованих	31	47	78
в)	сума штрафів (крб.)	3485	6050	9535
г)	засуджених	6	11	17
р)	профілакторованих	38	66	104

Процеси наростання політичної активності мешканців Львова в 1988-1989 рр. яскраво ілюструє порівняльна табл. 1, де наведено кількість проведених акцій – мітингів, походів-молебнів тощо, затриманих і покараних осіб за період з 2 липня 1988 р. до 30 серпня 1989 р. [23, арк. 32].

Пленум міськкому партії, який відбувся 21 жовтня 1989 р., яскраво ілюстрував намагання партапарату оцінити ситуацію та виробити подальшу стратегію. Перший секретар міського комітету КПУ В. Волков визнавав, що розвиток подій вимагає від партапарату посилення уваги до мітингувальників. Як наслідок, заступник обласного прокурора Львівщини І. Заплотинський 25 жовтня 1989 р. доповідав в обком партії, що за порушення порядку проведення мітингів органами прокуратури притягнуто до відповідальності 52 особи. Серед них: В. Чорновіл, брати Горині, подружжя Калинців, С. Хмара, І. Деркач, О. Петрик, І. Макар, І. Гель, І. Кандиба, Г. Приходько, Гаврилів, Зеленюх [24, арк. 52]. Секретар Червоноармійського райкому О. Діденко на пленумі 27 жовтня 1989 р. говорив: «Діяльність деяких неформальних організацій, в першу чергу УГС, СНУМ, Пласт, деяких лідерів НРУ викликають занепокоєння серед партійного активу. Особливо бентежать мітинги, на яких ідеї та промови лідерів-екстремістів спрямовані проти існуючого ладу, партії, закликають до дестабілізації у регіоні та республіці» [25, арк. 70-74]. А начальник районного КДБ Є. Філіпов цього разу називав конкретні прізвища «винних у порушенні суспільного спокою»: «Лук'яненко, Чорновіл, Горині і їх команда, об'єднані в УГС, відверто проголошують свої цілі: домогтися виходу України зі складу СРСР і зміни політичної системи. З юнацьким запалом підтримує цю ідею СНУМ на чолі з О. Вітовичем, І. Деркачем. Більш відверто, з націоналістичних позицій, відкрито, без прикриття, виступає Рух на чолі з Приходьком та інші об'єднання, організації та партії» [26, арк. 79].

Відтак, для приборкання демонстрантів у 1989 р. силові структури Львова задіяли 37857 працівників, що підтверджує думку

авторки про значну роль силовиків у забезпеченні функціонування компартійного режиму [27, арк. 37-39]. Дійшло до того, що союзна профспілкова газета «Труд» словами першого секретаря міськкому В. Волкова констатувала необхідність введення у Львові воєнного стану [28].

Всього у Львівській області в 1989 р. відбулося 237 антикомуністичних акцій: 100 мітингів, 27 зібрань, 25 демонстрацій, 121 молебен, 12 мистецьких заходів, у яких взяло участь 557 тис. осіб. Піднято 156 атрибутів національної символіки. Правоохоронними органами затримано 340 мітингувальників, порушено 17 кримінальних справ, притягнуто до відповідальності 19 осіб. Оштрафовано 142 страйкарі на суму 10595 крб., покарано виправними роботами – 4, накладено адміністративний арешт – на 26, попереджено – 162 особи.

Відповідно у Львові було проведено 88 акцій протесту: 52 мітинги, 10 зібрань, 9 демонстрацій, 31 молебен, 4 культурно-масові заходи. Протестувало 254 тис. осіб, які задіяли 38 жовто-блакитних стягів. Органи МВС та КДБ схопили 141 демонстранта, було порушено 11 кримінальних справ, притягнуто до відповідальності 12 осіб, оштрафовано – 38 на суму 4270 крб., піддано адміністративній відповідальності – 21 особу, профілактовано – 70 [29, арк. 55-56].

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що запровадивши політику перебудови, союзне комуністичне керівництво наштовхувалося на посилене розгортання національно-демократичного руху серед патріотично налаштованої громадськості УРСР. Це змушувало його застосовувати силові методи з метою збереження власного політичного монополізму. Одним із таких прикладів була каральна акція львівської компартійної влади 1 жовтня 1989 р., котра не тільки викликала обурення трудових колективів міста, а й посилила процеси наростання страйкового руху, що за своєю логікою носили антикомуністичне забарвлення.

1. Державний архів Львівської області у Львові (далі – ДАЛО). – Ф. 3: Львівський обком Компартії України. – Оп. 62. – Спр. 576.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф.1: Центральний комітет Компартії України. – Оп. 32. – Спр. 2555. – Арк. 10-11.
3. Правда України. – 1989. – 21 января.
4. Цьох Й. Бандеровщина перед судом истории / Й. Цьох // Львовская правда. – 1989. – 15 февраля.
5. Домбровська М. Мітинговий марафон / М. Домбровська, К. Лисюк, Я. Пастернак // Вільна Україна. – 1989. – 26 квітня.
6. Михайлович В. Побольше рассудительности, поменьше эмоций / В. Михайлович, Я. Пастернак // Львовская правда. – 1989. – 8 сентября.
7. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 576.
8. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 524.

9. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 521.
10. ДАЛО. – Ф. 4. – Оп. 49. – Спр. 1.
11. ДАЛО. – Ф. 4. – Оп. 49. – Спр. 2.
12. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 539.
13. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 539.
14. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 539.
15. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 539.
16. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2616.
17. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 558.
18. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 663.
19. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 663.
20. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 663.
21. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 663.
22. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 663.
23. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 663.
24. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 539.
25. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 539.
26. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 558.
27. Ключаров Г. Горячие дни во Львове / Г. Ключаров // Труд. – 1989. – 26 октября.
28. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 521.
29. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 62. – Спр. 521.

РЕЗЮМЕ

СОБЫТИЯ ВО ЛЬВОВЕ 1 ОКТЯБРЯ 1989 г. И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ

Чура А. В. (Львов)

В научной статье освещается реакция львовского коммунистического партийного аппарата на разворачивание национально-демократического движения во Львове на фоне применения им силовых методов влияния, задействованных 1 октября 1989 г. во Львове.

Ключевые слова: КПСС-КПУ, компартаппарат, силовые методы, национально-демократическое движение, противодействие.

SUMMARY

EVENTS IN LVIV OCTOBER 1, 1989 AND THEIR CONSEQUENCE

O. Chura (Lviv)

Scientific article analyzes the reaction of communistic party personnel to the development of national-democratic movement in Lviv against application of the influence power methods which affected events in Lviv October 1, 1989.

Keywords: CPSU-CPU, communistic party personnel, power methods, national-democratic movement, opposition.